

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.5(2).2023.05

UDC 373.2:37.013.77

A SYSTEM OF CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF ASSESSMENT OF THE FORMATION OF PEER RELATIONS OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN

Iryna Bondar

PhD student of the Department of preschool
Education of the majoring in
011 «Educational, pedagogical science»
(preschool pedagogy),
Dragomanov Ukrainian State University,
9 Pyrohova str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5220-8178>
e-mail: i.bondar@npu.edu.ua

Abstract. *The article provides a fundamental theoretical analysis of scientific approaches to the development of components, criteria and indicators of the formation of peer relations of senior preschool children. It emphasizes the importance of pedagogical influence on the process of establishing relations among senior preschool children, maintaining a favorable microclimate in children's community, developing a system of criteria and indicators for diagnostics of efficiency of the work performed. It characterizes the notions "components", "criteria", "indicators", "criteria of the formation of peer relations of senior preschool children" and "indicators of the formation of peer relations of senior preschool children". It analyses the scientific and methodical papers on the components of the formation of peer relations of senior preschool children. It studies educational programs for training and upbringing of senior preschool children, where, in author's opinion, they distinctly show the problem of determining the components, criteria and indicators of the formation of peer relations of senior preschool children.*

It defines, grounds and describes the components (cognitive, regulatory and behavioral), reveals the criteria (essence and knowledge, emotional and communicative and activity and behavior), specifies the indicators (presence of an idea about age-mate relations; orientation in the main issues of friendship, companionship, desire to interact with age-mates, developed emotional and positive attitude to age-mates in compliance with the standards and rules of feedback communication; presence of ability to regulate own emotional state, developed emotional and positive attitude to age-mates in compliance with the standards and rules of feedback communication, ability to resolve conflict situations in a reasonable way); defines the levels of the formation of peer relations of senior preschool children.

Key words: *preschool education, components, criteria, indicators, senior preschool children, peer relations, of the formation of peer relations of senior preschool children, levels of the formation of peer relations.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.5(2).2023.05

УДК 373.2:37.013.77

СИСТЕМА КРИТЕРІЇВ, ПОКАЗНИКІВ ТА РІВНІВ ОЦІНЮВАННЯ СФОРМОВАНOSTI РОВЕСНИЦЬКИХ СТОСУНКІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Бондар І. О.

аспірантка кафедри дошкільної освіти
спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
(дошкільна педагогіка),
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5220-8178>
e-mail: i.bondar@npu.edu.ua

Анотація. У статті здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз наукових підходів до розробки компонентів, критеріїв та показників сформованості ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку. Наголошено на важливості здійснення педагогічного впливу на процес налагодження стосунків між дітьми старшого дошкільного віку, підтримки сприятливого мікроклімату в дитячому співтоваристві, розробці системи критеріїв та показників для діагностики ефективності здійсненої роботи. Охарактеризовано дефініції понять «компоненти», «критерії», «показники», «критерії сформованості ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку» та «показники ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку». Проаналізовано науково-методичні праці щодо компонентів формування ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку. Розглянуто освітні програми навчання та виховання дітей дошкільного віку у яких, на думку автора, найчіткіше прослідковується проблема визначення компонентів, критеріїв та показників сформованості ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку.

Визначено, обґрунтовано та описано компоненти (пізнавальний, регулятивний та вчинковий), розкрито критерії (змістовно-знанневий, емоційно-комунікативний та діяльнісно-поведінковий), уточнено показники (наявність уявлення про ровесницькі стосунки; орієнтування в основних питаннях про дружбу, товаришування, бажання взаємодіяти з однолітками, розвинуте емоційно-позитивне ставлення до ровесників з дотриманням норм і правил зворотної комунікації; наявність вмінь регуляції власного емоційного стану, розвинуте емоційно-позитивне ставлення до ровесників з дотриманням норм і правил зворотної комунікації, вміння вирішувати конфліктні ситуації конструктивними методами); визначено рівні сформованості ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: дошкільна освіта, компоненти, критерії, показники, дитина старшого дошкільного віку, ровесницькі стосунки, формування ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку, рівні сформованості ровесницьких стосунків.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Сучасні глобалізаційні процеси, інформатизація суспільства, військовий стан вимагають перегляду та внесення змін у систему дошкільної освіти, завдання навчання та виховання дітей дошкільного віку. А такі чинники як дистанціювання освіти, зменшення соціальних контактів між дошкільниками, зростання дитини в нестійкому емоційно напруженому середовищі можуть викликати низку труднощів у системі стосунків між однолітками. Тому, посилення уваги до проблеми формування ровесницьких стосунків, налагодження міжособистісної взаємодії, підтримки дружніх взаємин у групі однолітків, подолання труднощів у спілкуванні дітей дошкільного віку, що спричинені різними чинниками – важливе завдання системи дошкільної освіти, яке має вагомий вплив на формування гармонійно розвиненої особистості дитини дошкільного віку, її соціалізації, набутті соціальної активності, комунікативних навичок у майбутньому. Особливого значення міжособистісні відносини між дітьми стосунки набувають в кінці дошкільного періоду дитинства, що пов'язано з ускладненням форми спілкування, зміщенню ролі однолітків у житті дитини, збільшенням впливу дитячого співтовариства на формування особистості дитини цього віку.

Звернемо увагу на аналіз актуальних досліджень і публікацій, який показав, що досліджувану проблему представлено різноманітними теоріями та концепціями, серед яких особливого значення набувають відповідні наукові підходи: *філософський*, де в наявних працях дослідників розглянуто основні теорії процесу спілкування, його феномен, значення та функції (І. Бех, С. Заветний, М. Каган, В. Кремень та ін.); *психологічний*, в основі якого праці науковців присвячені вивченню особливостей та становлення взаємин між ровесниками в дошкільному віці, проблемам міжособистісного спілкування однолітків (О. Кононко, Г. Костюк, В. Котирло, С. Ладивір, С. Максименко, В. Нечаева, Л. Орбан-Лембрик, Р. Павелків, Т. Піроженко, Ю. Трофимов та інші); *педагогічний*, представники якого акцентують увагу на значенні дитячого співтовариства однолітків на різні сфери життя дитини, набуття соціальної компетентності, збереження дитячої субкультури, пошуку дієвих методів та засобів впливу на дитячий колектив з метою оптимізації ровесницьких стосунків (Л. Артемова, Н. Гавриш, С. Кулачківська, Л. Лохвицька, Т. Поніманська, О. Рейпольська, Н. Шкляр, Р. Шулигіна та ін.).

Вивчення та аналіз науково-методичних досліджень засвідчує, що останніми роками здійснено коло дослідження, присвячених проблемі формування ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, відносини в дитячому співтоваристві, як частину проблеми становлення соціальної компетентності дитини вивчали Н. Гавриш, О. Рейпольська, Р. Шулигіна та ін. Науковці зазначають, що «...ровесницькі стосунки є чинником соціалізації дітей старшого дошкільного віку. Відносини між однолітками є найбільш насиченою, довірливою та плідною формою відносин між людьми...» [6, с. 68].

Корисним для нашого дослідження є твердження Р. Шулигіної, яка зазначає, що саме стосунки між дітьми, міжособистісна злагода, певний рівень культури міжособистісної взаємодії між однолітками, вміння конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації здатні забезпечити соціальний розвиток дитини старшого дошкільного віку [10, с. 210].

Аналізуючи стан вивчення досліджуваної проблеми в науково-методичній літературі, стає зрозумілим, що рівень сформованості взаємостосунків між однолітками у старшому дошкільному віці повинен вимірюватися відповідними критеріями, які ґрунтуються на основі розроблених показників. Тому для підтвердження результа-

тивності педагогічного впливу необхідно розробити та описати систему критеріїв, показників та рівнів сформованості ровесницьких стосунків на етапі старшого дошкільного віку. Також науковий аналіз підтверджує, що на сучасному етапі дослідження представленої проблеми спостерігаються труднощі в описі критеріально-показникових характеристик для визначення рівнів сформованості ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку, що й зумовило доцільність їх розгляду.

Мета статті. Охарактеризувати компоненти, критерії, показники та рівні сформованості ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку на основі теоретичного аналізу сучасних наукових досліджень.

Завдання дослідження полягають у здійсненні аналізу досліджуваної проблеми в науково-методичній літературі; уточненні компонентів досліджуваного процесу, характеристиці критеріально-показникової складової та рівнів сформованості ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку. Розв'язання вищезазначених завдань зумовило вибір відповідних **методів дослідження**: було використано теоретичні методи аналізу, синтезу та узагальнення наукової літератури з проблеми формування ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку з метою виділення та опису характеристик основних компонентів, критеріїв та показників сформованості ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розкриття мети дослідження та основних завдань варто зосередити увагу на визначенні основних понять. В соціально-педагогічному словнику поняття «критерій» розглядається як «...ключова ознака об'єкта, на основі якої здійснюється оцінка, визначення або класифікація чого-небудь» [7, с. 139]; у тлумачному словнику української мови вказано, що критерій виступає підставою для оцінювання чи класифікації чогось [3, с. 211]. В своєму дослідженні ми будемо спиратися на дещо ширше твердження М. Шиян, який вказує, що в педагогічній практиці термін «критерій» вживають для окреслення поля спільних ознак, на основі яких здійснюється оцінка умов, процесу і результату освітньої діяльності, що підпорядковуються відповідним цілям навчання.

Для ефективного проведення педагогічного дослідження крім критеріїв, слід визначити показники досліджуваної якості. Поняття «показники» є схожим з терміном «критерії». Так, в педагогічному словнику поняття «показник» визначається як ознака чого-небудь, доказ, свідчення; виступає певними даними про результат роботи чи будь-якого процесу [5, с. 144]. В. Тернопільська і О. Дерев'янка вказують на те, що показник є компонентом критерію та є типовим і конкретним проявом однієї із суттєвих сторін певної якості особистості, у дослідженнях компоненти допомагають оцінити якість і рівень її сформованості [8, с. 265]. Показники виражають кількісні та якісні характеристики сформованості досліджуваної якості. Критерій є певною сукупністю показників відповідної якості. Показник у свою чергу є лише однією складовою критерію, конкретним виявом суттєвої ознаки, але не може розкрити суть якості загалом, лише у сукупності з іншими показниками, об'єднуючись за певною ознакою у критерії. Ми погоджуємось з думкою науковців щодо визначення понять «критерії» та «показники», проте вважаємо за доцільне доповнити вище зазначені визначення, які відображають специфіку нашої досліджуваної теми. Отже, критерії оцінювання сформованості ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку – узагальнений показник сформованості взаємин між дітьми певної вікової категорії, що мають відповідні якісні та кількісні прояви. Ми вважаємо, що вони виступають сукупністю ознак, що дозволяють визначити рівень взаємин між дітьми, мотиви взаємодії, ефективність міжособистісних сто-

сунків у дитячому співтоваристві, їх знань, навичок, умінь щодо налагодження та підтримки позитивних взаємин у колі однолітків.

Водночас, для дослідження ефективності педагогічного впливу, наявного рівня знань, вмінь та навичок, сформованості досліджуваної якості особистості, науковці також визначають компоненти процесу оцінювання, які можуть бути взяті за основу визначення освітніх досягнень, результатів педагогічного впливу. До них ми можемо віднести: змістовий, операційно-організаційний та емоційно-мотиваційний компоненти.

Наукові розвідки вказують на те, що становлення ровесницьких стосунків розглянуті в тісному зв'язку з формуванням соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Ми погоджуємося з твердженнями, викладеними в науковій праці С. Васильєвої, В. Луценко, В. Маршицької та В. Рагозіної, де вказані такі критерії та показники як: *поведінковий* (вміння поводитися в колективі дітей, будувати взаємини з уникненням конфліктів, готовність їх розв'язувати, контролювати власні емоції та ін.); *пізнавально-інтелектуальний* (обізнаність та розуміння соціальних норм, вміння використовувати знання в повсякденному житті і т.д.); *комунікативний* (уміння підбирати способи спілкування з оточуючими, володіти соціально прийнятними способами вираження емоцій) [6, с. 122]. Проте, варто зауважити, що авторами не виділено компонентів сформованості ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку, а критерії та показники вимагають розширення та врахування інших складових функціонування дитячого співтовариства однолітків.

У ході нашого дослідження доцільним є звернення до програмово-методичного забезпечення процесу формування ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку [1, с. 437]. Особливу цінність мають саме парціальні освітні програми, такі як «Скарбниця моралі», 2020 [2]; «Вчимося жити разом», 2016 [4]. В них більшою мірою систематизовані та розкриті завдання з формування взаємостосунків між дітьми на етапі завершення навчання в ЗДО та розкрито різні компоненти відповідного процесу: поведінковий, комунікативний емоційно-вольовий, самосвідомість.

Проаналізувавши наукову літературу, програми навчання та виховання дітей дошкільного віку, ми виокремили пізнавальний, регулятивний та вчинковий компоненти у структурі формування ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку. Взаємозв'язок усіх складових дослідження подано у таблиці 1.

Наші дослідження показали, що зазначені критеріально-показникові характеристики відображають найбільш значущі складові формування ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку та слугують підґрунтям для визначення рівнів сформованості досліджуваної якості. У межах нашого дослідження було виділено три рівні формування стосунків між ровесниками на відповідному віковому етапі: високий, середній, низький. Представимо узагальнену систему характеристик кожного з рівнів.

Високий рівень сформованості ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку проявляється у чітких знаннях, уявленнях, судженнях дітей про важливість і значення спілкування та взаємодії з ровесниками (наприклад, судження про те, що слід мати друзів, щоб разом гратися, допомагати, веселитися, розмовляти та ін.), розуміння понять «дружба», «товаришування», чому слід підтримувати друзів, поважати їх; знання загальних правил поведінки з ровесниками в різних ситуаціях та видах діяльності.

Позитивно відгукуються про товаришів, прагнуть взаємодіяти, демонструють свою прихильність, вдається контролювати власні емоції, зокрема прояви гніву

чи агресії під час вирішення конфліктних ситуацій. Проявляють доброзичливість, ввічливість, здатні радіти успіхам ровесників, намагаються розуміти емоції інших дітей та діяти відповідно (підтримати, заспокоїти чи радіти разом), є активними учасниками колективу однолітків.

Таблиця 1

Система узгодженості компонентів, критеріїв та показників сформованості ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку

Компоненти	Критерії	Показники
Пізнавальний	Змістовно-знаннєвий	Наявність уявлення про ровесницькі стосунки; орієнтування в основних питаннях про дружбу, товаришування, важливість співпраці; обізнаність у правилах спілкування та поведінки з ровесниками; засвоєння еталонів спілкування поведінки в різних ситуаціях; наявність потреби і мотивації комунікативної діяльності з ровесниками; розуміння стану інших за певними реакціями (інтонацією, виразом обличчя тощо); знання про способи вирішення конфліктних ситуацій у колективі однолітків, дії під час несправедливого ставлення до дитини зі сторони однолітків, відстоювання власної позиції у різних видах діяльності.
Регулятивний	Емоційно-комунікативний	Розвинуте емоційно-позитивне ставлення до ровесників з дотриманням норм і правил зворотної комунікації; наявність вмінь регуляції власного емоційного стану; виявлення інтересу і бажання взаємодіяти у спільній діяльності, встановлювати й підтримувати різного роду контакти з іншими дітьми (партнерські, ділові та особисті), володіння основами «мови зовнішнього вигляду», прийомами взаємодії з колективом і окремою особою; вміння узгоджувати власні інтереси з потребами групи однолітків; розуміти свою роль у стосунках з групою однолітків, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, переживаннями, зокрема і у відносинах з іншими дітьми.
Вчинковий	Діяльнісно-поведінковий	Прояв здатності до самовираження у групі ровесників; налагодження позитивних взаємостосунків з ровесниками у спільній діяльності; здатність вміння вирішувати конфліктні ситуації, знаходити компромісні рішення; ініціювання різних видів ігор з ровесниками за власним вибором, спільну діяльність; вміння підпорядковувати власні інтереси ігровим задумам, задля спільної взаємодії; прийняття пропозиції інших дітей, узгоджування своїх дій з іншими; бажання проявляти товариськість, підтримувати дружні взаємини.

Джерело: розроблено автором

Під час взаємодії з ровесниками діти з високим рівнем вирізняються ініціативністю у становленні товариських відносин, частіше вступають у комунікацію з новими дітьми, здатні підтримати комунікацію з різними дітьми, підбираючи різні механізми налагодження співпраці (наприклад, з однією дитиною зайнятися улюбленою діяльністю – малюванням, а з іншою – «побешкетувати»). Виступають організаторами спільної діяльності, сприяють розподіленню обов'язків, слідкують за виконанням завдань, ролей. Можуть відстоювати власну позицію, але здатні підпо-

рядкуватися мотивам спільної діяльності. Намагаються вирішувати конфліктні ситуації, шляхом домовляння, пошуку компромісів задля досягнення спільної мети.

Середній рівень має відображення в обізнаності дітей щодо основних тверджень та правил побудови ровесницьких стосунків, тобто дитина може пояснити, що таке «дружба» та «товаришування», що потрібно ставитися приязно до однолітків задля спільної гри, праці чи спілкування, знає правила поведінки в різних ситуаціях, важливість їх дотримання. Наявні уявлення про чесноти, якими слід володіти для того щоб мати друзів чи товаришів по грі, наприклад, чесність, підтримка, повага. Проте, судження можуть бути не точними, потребувати допомоги дорослого у пригадуванні. Наявні певні труднощі під час розгляду конфліктних ситуацій, а саме вирішенні як слід чинити щоб її подолати.

Спостерігається прояви доброзичливого ставлення до ровесників під час різних видів взаємодії чи спілкування, намагання налаштувати стосунки з однолітками, але при цьому помітні певні труднощі що потребують більшого часу для вирішення або підтримки дорослого. Активність в колективі трішки знижена в порівнянні з дітьми з високим рівнем, такі діти обирають більш спокійні види діяльності, рідше ініціюють встановлення нових контактів, важче відстояти власні позиції.

По відношенню до ровесників проявляють вихованість, турботу, вміють радіти успіхам друзів, але важко дається розуміння емоційного стану партнера, що інколи перешкоджає ефективній комунікації. Діти з середнім рівнем намагаються регулювати власні емоції, агресивні прояви, але виникають труднощі, дають оцінку діям однолітків, але власні дії оцінити адекватно ситуації не можуть. Частіше виступають учасниками взаємодії, але не її ініціаторами та організаторами. Можуть прагнути до вирішення суперечок, конфліктів, домовляються, йдуть на компроміси, але важче даються підпорядкування загальним мотивам спільної діяльності.

Низький рівень спостерігається у дітей старшого дошкільного віку з фрагментарними знаннями про ровесницькі стосунки, судження та уявлення мають досить поверхневий характер та не розкривають питання. Дитина називає лише окремі загальні правила поведінки під час взаємодії з однолітками, наприклад, які правила можуть бути під час гри, але не може відповісти як слід поводитися під спілкуватися з друзями. Відчуває труднощі з визначенням наслідків неприязної поведінки для налагодження стосунків з ровесниками, аргументуванні важливості дотримання правил поведінки.

Емоційне ставлення до ровесників є досить не стійким і залежить від низки факторів, доброзичливість може змінитися на гнів чи розпач і при цьому самоконтроль відсутній або дається досить важко. Активність та ініціативність може спостерігатися в двох варіантах: перший – дитина є досить активною легко вступає у контакти, але не може підтримати взаємодію, побудувати гру, розмову, поведінка не відповідає загально прийнятим нормам спілкування, в колективі ровесників здебільшого дбає про власні інтереси та потреби; другий – дитина не виявляє активності в групі однолітків, пасивна, любить гратися на одинці або з одним і тим же другом, важко вступає в інші контакти з ровесниками, часто засмучується, плаче через невдачі, але при цьому може орієнтуватися та дотримуватися правил взаємодії.

Для дітей з низьким рівнем характерним є невміння вирішувати конфлікти, домовлятися. Знову можемо спостерігати дві моделі поведінки – активне відстоювання власної позиції, з проявами підвищеної емоційності, проявами агресії, не зважаючи на інтереси інших та правильність власних дій; інша – це повне відсторонення від конфлікту, невміння відстояти власну позицію, прийняття правил ін-

ших і заперечення власних інтересів, також спостереження пригніченого емоційного стану (плач, смуток).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, теоретичний аналіз наукових джерел дозволив охарактеризувати компоненти процесу формування ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку (пізнавальний, регулятивний, вчинковий), критерії (змістовно-знаннєвий, емоційно-комунікативний, діяльнісно-поведінковий) та відповідні показники. Крім цього, розгорнуто представлено рівні сформованості відносин між дітьми в старшому дошкільному віці (високий, середній та низький). Подані матеріали наукового пошуку слугуватимуть розробці діагностичного етапу дослідження, а схарактеризовані компоненти, критерії, та показники. дозволять комплексно дослідити рівні сформованості ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку, визначити стан, динаміку та ефективність здобутих результатів після здійснення певного педагогічного впливу.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці та впровадженні технології з формування ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку, дослідженні ефективності педагогічного впливу та впровадженні здобутих результатів в освітній процес закладів дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар І. Аналіз змістового контексту чинних освітніх програм з проблеми формування ровесницьких стосунків дітей старшого дошкільного віку. *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*. 2023. № 8(14). С. 436-451.
2. Лохвицька Л. В. Скарбниця моралі. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку. 2-ге вид., зі змін. і доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2020. 96 с.
3. Новий тлумачний словник української мови / уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконті, 2001. Т. 2. 911 с.
4. Піроженко Т. О., Хартман О. Ю. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом». Кив : Видавництво «Алатон», 2016. 32 с.
5. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред.-упоряд. А. В. Семенова. Одеса : Пальміра, 2006. 272 с.
6. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ : монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін. ; за заг. ред. О. Рейпольської. Київ – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.
7. Соціолого-педагогічний словник / ред. В. Радула. Київ : Ексоб, 2004. 304 с.
8. Тернопільська В. І., Дерев'янка О. В. Визначення критеріїв сформованості професійної компетентності майбутніх гірничих інженерів *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки*. 2010. Вип. 31. С. 264-267.
9. Шеян М. О. Критерії, показники та рівні розвитку здоров'язберезувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти. *Молодий вчений*. 2018. № 9 (61). С. 74-78.
10. Шулигіна Р. А. Формування міжособистісної злагоди у дітей дошкільного віку в контексті сучасних досліджень: теоретичний аспект / *Педагогічна освіта : теорія і практика : Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]*. Вип. 23 (2-2017). Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 209-214.

11. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.] ; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

REFERENCES:

1. Bondar, I. (2023). Analiz zmistovoho kontekstu chynnykh osvutnykh prohram z problemy formuvannya rovesnytskykh stosunkiv ditei starshoho doshkilnoho viku [Analysis of the content context of current educational programs on the problem of the formation of peer relationships of senior preschool children]. «*Visnyk nauky ta osvity (Seriiia «Filolohiia», Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Sotsiolohiia», Seriiia «Kultura i mystetstvo», Seriiia «Istoriia ta arkheolohiia»)»* – «*Bulletin of Science and Education (Philology Series, Pedagogy Series, Sociology Series, Culture and Art Series, History and Archeology Series)*», issue 8 (14), 436-451 [in Ukrainian].
2. Lokhvytska, L. V. (2020). Skarbnitsia morali [Treasury of morality]. A program for moral education of preschool children. *Issue 2*. Ternopil : Mandrivets [in Ukrainian].
3. Yaremenko, V. V. & Slipushko O. M. (2001). Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [New explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv : Akonit [in Ukrainian].
4. Pirozhenko, T. O. & Khartman, O. Yu. (2016). Partsiialna prohrama z rozvytku sotsialnykh navychok efektyvnoi vzaiemodii ditei vid 4 do 6–7 rokiv «Vchymosia zhyty razom» [Partial program for the development of social skills of effective interaction of children from 4 to 6-7 years of «Learning to live together]. Kiev : Vydavnytstvo «Alaton» [in Ukrainian].
5. Semenova, A. V. (2006). Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky [Dictionary-reference of professional pedagogy]. Odesa : Palmira [in Ukrainian].
6. Havrysh, N., Reipolska, O. (2018). Sotsializatsiia ditei starshoho doshkilnoho viku v umovakh DNZ [Socialization of children of older preschool age in the conditions of in kindergarten] : monohrafiia. Kyiv – Kropyvnytskyi : Imeks-LTD [in Ukrainian].
7. Sotsioloho-pedahohichni slovnyk [Sociological and pedagogical dictionary]. (2004). V. Radul (Ed.). Kyiv : Eksob [in Ukrainian].
8. Ternopil'ska, V. I. & Derevianko O. V. (2010). Vyznachennia kryteriiv sformovanosti profesiinoi kompetentnosti maibutnykh hirnychykh inzheneriv [Determination of criteria for the formation of professional competence of future mining engineers]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky – Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University. Series 5. Pedagogical sciences, issue 5, 31, 264-267* [in Ukrainian].
9. Sheian, M. O. (2018) Kryterii, pokaznyky ta rivni rozvytku zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti vchyteliv osnovnoi shkoly u systemi pislidiplomnoi pedahohichnoi osvity [Criteria, indicators and levels of development of health-preserving competence of primary school teachers in the system of postgraduate pedagogical education.]. *Molodyi vchenyi – Young scientist, issue 9 (61), 74-78* [in Ukrainian].
10. Shulyhina, R. A. (2017). Formuvannya mizhosobystisnoi zlahody u ditei doshkilnoho viku v konteksti suchasnykh doslidzhen : teoetychnyi aspek [Formation of interpersonal harmony in preschool children in the context of modern research : theoretical aspect]. *Pedahohichna osvita : teoriia i praktyka : – Pedagogical Education : Theory and Practice*. Zbirnyk naukovykh prats. Kamianets-Podil'skyi Ivan Ohienko National University; Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine [Editor-in-Chief Labunets V. M.]. *Issue 23 Part 2, 209-214*. Kamianets-Podil'skyi [in Ukrainian].
11. Ya u Sviti. Prohrama rozvytku dytyny vid narodzhennia do shesty rokiv [I am in the World. Program of child development from birth to six years]. (2019). O. L. Kononko (Ed.). Kyiv : «MTsFER-Ukraina» [in Ukrainian].